

Крім того, партія здійснила кілька освітніх проєктів, зокрема, Літні університетські курси у Львові та навчальні гуртки для робітників у Києві; стала фактичним організатором Харківсько-Полтавського повстання 1902 р.; була учасником революційних подій 1905 р.¹

У суспільно-політичному житті народів Російської імперії Революційна українська партія була виразником національних та соціальних домагань українського народу, певною мірою задовольняла гостру потребу в недержавних організаціях, оскільки державних інституцій не існувало. РУП сприяла піднесенню національної самосвідомості, йшла до визначення ідеалів, яких прагнуло українське суспільство, показала деякі можливі шляхи їх досягнення. Створення цієї партії поклато початок переходу від культурницького українофільства до організованої праці серед широких мас².

З партії вийшли такі діячі українського відродження доби національної революції, як Володимир Винниченко, Дмитро Донцов, Микита Шаповал, Ісаак Мазепа, Симон Петлора тощо.

Партія та її діяльність були елементами громадянського суспільства в Україні на початку ХХ ст., яке, однак, перебувало в зародковому стані. Вона наблизила український народ до стану громадянського суспільства. Проте боротьба за це була несвідомою, базованою на інтуїтивному прагненні людини до свободи і прогресу. Тому досвід РУП потрібно брати до уваги, але не переносити його сліпо на сучасний ґрунт.

Журба М. А. (Київ)

ПРОБЛЕМА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА у 20-х – 30-х роках ХХ ст.

У статті осмислюється проблема громадянського суспільства і громадські об'єднання українського села у 20-х – 30-х роках ХХ ст. Автор вважає, що сучасні проблеми громадянського суспільства пов'язані з необхідністю регулювання взаємин між членами соціуму та інститутами держави.

В умовах становлення сучасної української спільноти та структуризації відносин між окремими соціальними групами та державою, виникає необхідність вивчення досвіду діяльності громадських об'єднань колишнього Союзу РСР. Без урахування цього аспекту неможливо уявити реальні чинники формування суспільних настроїв, роль окремих соціальних верств у суспільному житті. На сучасному етапі, коли на зміну одним політичним партіям і пов'язаним з ними громадськими організаціями приходять нові, від того, яке місце вони займуть у суспільстві і на яких засадах діятимуть, значною мірою буде залежати доля України та її роль у світовій геополітиці.

¹ Касьянов Г. В. Український соціалізм: люди, партії, ідеї (поч. ХХ ст.) // Політологічні читання. – 1992. – № 2. – С. 109; Висоцький О. Виникнення та ідейно-ціннісні засади діяльності українських соціал-демократів та есерів // Визвольний шлях. – 2000. – № 7. – С. 50-51.

² Нариси з історії суспільних рухів і політичних партій в Україні (XIX – ХХ ст.) / За ред. Я.І. Малика. – Львів: Світ, 2001. – С. 50.

Традиції широкого громадського самоврядування, що існують у Європі та завдання українського суспільства, що полягають у форсованій інтеграції в європейській структурі, вимагають усвідомлення організаційного зв'язку між різними групами громадських об'єднань та апаратом держави. При цьому в числі чільних завдань є з'ясування парадигми функціонування системи радянських громадських об'єднань у середовищі селянства в умовах формування тоталітарного режиму. У цій площині формуються і сучасні проблеми громадянського суспільства, пов'язані з необхідністю регулювання взаємин між членами соціуму й інститутами держави, яка має тенденцію до встановлення тотального контролю над суспільством.

У селянському середовищі України міжвоєнної доби існували два генералізованих типи громадських об'єднань. До першої групи належали специфічні сільські громадські організації у вигляді селянської кредитної та сільськогосподарської кооперації. Другу – становили доктринальні, кампанійські об'єднання, серед яких вирізнялися так звані класові спілки (комнезами, комітети взаємодопомоги, профспілка сільгосплісробітників), шефські та добровільні товариства на кшталт Тсоавіахіму, Червоного Хреста, МОДРу, створені для ідеологічної обробки сільського населення в дусі комуністичної доктрини, які використовувалися як засіб виконання поточних господарсько-політичних завдань. Сукупність громадських організацій радянського суспільства, що розповсюджували власну діяльність на сільських мешканців та працівників підприємств сільськогосподарської промисловості, утворювала складну систему багаторівневої взаємодії з державними органами та всіма іншими громадськими установами. Провідною метою такої взаємодії було виконання громадськими об'єднаннями радянського села такого політичного замовлення комуністичної еліти, яке давало змогу останній забезпечити умови для підведення соціальної бази під суспільні перетворення, що корінним чином суперечили інтересам головного носія економічного добробуту країни в 20-початку 30-х років – селянства. Як перший, так і другий тип громадських об'єднань підпорядковувалися загальній тенденції централізації та уніфікації. Централізовані об'єднання, у союзному та республіканському масштабі, з широкою мережею районних представництв і місцевих осередків, мали вихідним параметром такий статус, який насамперед гарантував державі їх лояльність до існуючої моделі та практики впровадження рішень владних структур у селянське середовище.

На кінець 20-х років тенденція до посилення державних засад у громадському житті цілком утвердилася. Влада перетворилася в самостійний чинник впливу на громадські організації. У партійно-радянській політиці відбулося повернення до “воєнно-комуністичних” позицій, до ідеї “передавального механізму і привідних пасів”. Утилітарна схема диктатури пролетаріату була реалізована в найбільш жорсткій формі. При цьому відбувалося постійне дискретне розширення спектра керівних елементів державного апарату та механізму влади над засадами функціонування системи громадських об'єднань.

У світлі ідеологічних догматів більшовицького режиму селянство все більше розглядається як “генетично” дрібнобуржуазний прошарок, нездатний до соціальної творчості, і з яким владі доведеться рахуватися до його остаточної переробки в повноцінного пролетаря з відповідною ідеологією класового інтернаціоналізму. Саме в системі цих поглядів Сталінін був вироблений горезвісний принцип загострення класової боротьби в міру

просування СРСР до соціалізму. Остаточо він був сформульований у промові Сталіна на пленумі ЦК ВКП(б) у липні 1928 року. У ній зазначалося, що “радянська влада буде проводити політику ізоляції цих елементів, сили яких будуть зростати все більше і більше, політику розкладу ворогів робітничого класу, нарешті, політику придушення експлуататорів”. На селі таким ворожим соціалізму елементом однозначно визначалося власницьке селянство¹.

Зміна політичного курсу фатально позначилася на долі єдиної суто селянської громадської організації сільськогосподарської кооперації. Особлива роль сільськогосподарської кооперації в реалізації завдань впровадження ідеології пролетарського інтернаціоналізму в середовище українського селянства полягала в органічності даного типу громадських об'єднань для системи сільськогосподарського відтворення і пов'язаних із ним традиційних форм селянської свідомості. Проте успішний розвиток селянської кооперації, діяльність якої була спрямована на зміцнення всього аграрного сектора, ставав небажаним для компартійних верхів. Сталінське оточення та активні провідники його політики, які з другої половини 20-х років усе більше почали займати провідні партійно-урядові посади, не раз виказували пряме незадоволення надмірним, на їхню думку, розвитком низових кооперативних організацій, а також самим характером їхньої роботи, не лише суто господарської, а й масово-організаційної, яка все виразніше набувала громадського значення. На цьому тлі особливе занепокоєння викликала сама сутність кооперативних об'єднань селянства - самодіяльна, творча активність мас, яка, безумовно, не могла замикатися на виключно господарських проблемах. Через економічну, громадську, культурно-освітню роботу кооперативні організації так чи інакше виходили і на суспільно-політичні проблеми. Зрозуміло, що їх вирішення вбачалося в повній відповідності з прагматичним характером кооперації, відповідно до наявних реалій життя. Ліваки всіх відтінків ніяк не змогли змиритися з певною економічною і громадською незалежністю великих мас одноосібного селянства, згуртованих у міцні, економічно вагомі кооперативні організації².

Відбулися корінні зміни і в становищі інших різновидів радянської громадськості, через які здійснювалася індоктринація інтернаціоналістської ідеології у селянське середовище. Переорієнтація в діяльності громадських організацій, здійснена з метою зосередження мільйонів трудящих на будівництві соціалізму, призвела до виконання невластивих їм функцій. Авторитет організації, набутий власними зусиллями і на іншому ґрунті, використовувався для проведення різних кампаній. Склалося коло об'єднань, які регулярно підписували маніфести, відозви, звернення до населення, підготовлені в партійних сферах. Тсоавіахім, МОДР, Союз безвірників, Червоний Хрест займалися постачанням техніки селу, забезпечували селян книжками, пресою, засівали гектари оборони, поширювали “позики”, брали участь у перевиборах сільрад. При створенні МОДРу передбачалося, що його завдання будуть обмежені наданням допомоги учасникам революційних подій

¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф.1, оп. 20, спр. 5432, арк. 12, 14.

² Сталін *И.В.* Об индустриализации и хлебной проблеме. Речь на пленуме ЦК ВКП(б) 9 июля 1928 года // Соч. – Т. 11. – С. 171.

та їхнім родинам, з огляду на те, що в початковому варіанті МОДР був поименований як “Міжнародний політичний Червоний Хрест”. Проте в суспільно-історичній практиці соціалістичного експерименту ця організація виконувала не тільки і не стільки свої специфічні завдання, скільки реалізувала сформульовані на партійному й урядовому рівнях плани соціалістичної реконструкції сільського господарства і перебудови свідомості громадян республіки.

Відповідно до статутних завдань товариство “Друзі дітей” мало спрямовувати громадську допомогу державним органам у справі підготовки “нових лав комуністичних борців і будівників соціалізму”, вести пропаганду ідей комуністичного виховання дітей серед колгоспних та одноосібних мас трудящого селянства¹. Розширений пленум Тсоавіахіму СРСР у березні 1932 року зазначав, що пропаганда профільних завдань цієї добровільної організації повинна вестися на основі посилення ідейно-політичної роботи з соціалістичного перевиховання трудящих та інтернаціонального виховання членських мас товариства. Водночас було підкреслено, що головним завданням агітаційно-масової роботи товариства слід вважати “систематичне викриття підготовки військового нападу імперіалістів”, забезпечуючи диференційований підхід до споживачів агітаційно-пропагандистських матеріалів, враховуючи соціальні та національні ознаки².

Остаточна, юридично закріплена формалізація становища СГО в аспекті виконання партійних директив щодо інтернаціоналізації селянства, відбулася в грудні 1936 р. Нова конституція СРСР вказала на необхідність розвитку громадськими об’єднаннями самодіяльності та політичної активності мас, для якої ще в 20-ті роки було створено індоктринальний ґрунт, який жорстоко векторизував активність сільського населення на такі форми керування ним, що спрямовувались на скорочення ступенів самостійності селянських верств. Виконання конституційного обов’язку громадськими організаціями вимагало чіткого внутрішньосистемного узгодження в правовому полі³. Динаміка розвитку СГО в зазначений період свідчила про подальше посилення тенденції етатизації системи. Шляхи одержавлення мали реальне підґрунтя в практиці переплетення функцій органів державного апарату та громадських об’єднань і доповнювались злиттям державних структур із громадськими об’єднаннями, що забезпечувалося відповідним політико-правовим режимом реалізації головних параметрів визначальної ролі пролетаріату у функціонуванні системи громадських організацій. Самі ж громадські об’єднання, які діяли в сільській місцевості, у соціокультурному аспекті свого функціонування залишалися актуальною для більшовицького режиму формою громадської активності селянства, поєднуючи в собі цільові системи реалізації особистих та суспільних інтересів на рівні державної пропаганди.

¹ Морозов А.Г. Село і гроші. Українська кредитна кооперація в добу непу. – Черкаси, 1993. – С. 151-152.

² ЦДАГО України, ф. 264, оп. 1, спр. 530, арк. 2.

³ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 410, арк. 72, 73.